

УДК 347.921.8

В.Ю. Горєлова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Значення юридичної клініки для формування юристів нової генерації

У статті досліджується сутність юридичних клінік в Україні, що набуває суттєвого значення для новітнього стилю освіти майбутніх фахівців у галузі права.

Ключові слова: юридична клініка, освіта, майбутні юристи, навчально-практична діяльність.

В.Ю. Горєлова
кандидат юридических наук,
доцент кафедри державно-правових наук,
ВУЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Значение юридической клиники для формирования юристов новой генерации

В статье исследуется сущность юридических клиник в Украине, что приобретает существенное значение для нового стиля образования будущих специалистов в отрасли права.

Ключевые слова: юридическая клиника, образование, будущие юристы, учебно-практическая деятельность.

V. Horielova
candidate of legal sciences,
associate professor of department of state legal sciences,
«KROK» University

Value of legal clinic for forming of lawyers of new generation

In the article essence of legal clinics is investigated in Ukraine, what acquires a substantial value for new-style of education of future specialists in the field of law.

Keywords: legal clinic, education, future lawyers, educational-practical activity.

Постановка проблеми

На сьогодні всіма розвинутими європейськими країнами визнано, що належна якість освіти – це цінність, той фундамент, від якого залежить у майбутньому добробут суспільства. Утверджені та загально-визнані погляди Європейської спільноти на забезпечення прав та законних інте-

ресів людини позначаються оновленими поглядами на професію юриста та підготовку майбутніх фахівців у галузі права. Правова наука буде «однорукою», якщо її пізнання буде гуртуватися лише на теоретичному матеріалі без застосування набутих знань на практиці, адже це формує у майбутніх правників навички й уміння

давати належну правову оцінку складним явищам і процесам державно-правової дійсності, надає можливість визначитися з майбутнім напрямком діяльності у галузі права, взагалі зрозуміти, чи потрібно пов'язувати власне майбутнє з професією юриста. Саме тому одним з важливих напрямків навчально-практичної діяльності є формування юридичної еліти, здатної відповідати за правове забезпечення особи й ґрунтуватися на сучасних доктринах, нових підходах, європейських принципах та з урахуванням вітчизняного досвіду й відповідати міжнародним стандартам життя. На жаль, невідповідність між теорією та практикою в юридичній освіті продовжує існувати, а проходження студентами ознайомчої практики на базі органів державної влади, місцевого самоврядування або у приватному секторі є недостатнім для набуття ними належного обсягу професійних навичок. Вирішення цього питання лягає на плечі юридичних клінік, відродження та актуалізація яких набирає обертів у вищих навчальних закладах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Не дивлячись на те, що міркування стосовно доцільності створення юридичних клінік при юридичних університетах простежуються ще з дореволюційних часів у працях, до прикладу, Д. І. Мейер (1855), К. Ф. Штоя (1863), О. А. Люблінського (1906) та інших, на сьогодні не втратили своєї актуальності та досліджуються протягом тривалого періоду часу в тих навчальних закладах, де передбачена академічна (лекційно-теоретична) підготовка майбутніх юристів.

Вагомими науковими та теоретико-прикладними дослідженнями діяльності юридичних клінік України є сьогодні дисертаційні дослідження Ю. О. Фігель, Н. С. Дубчак, М. Т. Лоджука та інших науковців, праці яких ґрунтувалися на наукових здобутках вітчизняних науковців різних галузей права: А. О. Галай, С. В. Ківалов, К. Г. Головачова, Р. С. Кацавець, В. М. Кравчук, Ю. І. Матвєєва, В. В. Молдова, В. А. Єлов та ін. Уявлення про особливості юридич-

ної клінічної діяльності розкривають у своїх наукових здобутках також науковці-керівники юридичних клінік України.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У наукових колах часто вказується на те, що сучасна система юридичної освіти не зовсім відповідає тим вимогам, які диктують реалії життя. Звідси і постійні реформування національної системи освіти, адже сучасні тенденції світової інтеграції зводять проблему розвитку особистості в ранг пріоритетних завдань. На законодавчому рівні підтримано цілу низку найважливіших аспектів інноваційної діяльності вищих закладів освіти, серед яких визначаються перспективні процеси та підходи, що поєднують теорію з практикою, науку та освітню діяльність. Тому великого значення набуває впровадження нових методів інтерактивного навчання і виховання, які вбачаються дієвими засобами в опануванні сучасних технологій, підвищенні ефективності навчання й якості знань, формуванні життєвої і професійної компетентності сучасної молоді задля формування юристів нової генерації. Існуючі ж недоліки сучасної освіти та її навчальних компонентів найкраще прослідковуються в тих юридичних клініках, що вже пройшли період становлення, успішно функціонують протягом кількох років, достойно витримують серію моніторингів, які щорічно проводить Асоціація юридичних клінік України з метою надання практичних і методичних порад для удосконалення їх діяльності.

Формулювання цілей статті

Стаття має на меті з'ясувати роль юридичної клінічної діяльності у системі безоплатної правової допомоги в Україні та окреслити чимало проблем, пов'язаних з функціонуванням юридичних клінік при вищих навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Юридична клініка — це структурний підрозділ юридичного факультету, в ме-

жах якого студенти-майбутні юристи під керівництвом викладачів та практикуючих адвокатів набувають практичної підготовки шляхом надання безкоштовної юридичної допомоги та здійснення правової просвіти населення. Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 592 від 3 серпня 2006 року «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» (надалі – Положення), юридичні клініки повинні функціонувати в усіх навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право» незалежно від форми власності та підпорядкування [1].

Юридична клініка визнана як особливий механізм сприяння якості юридичної освіти, що проявляється в створенні для студентів можливості під час навчання практикуватися в юридичній професії, виконуючи аналітичну та безпосередньо правозахисну роботу [2, с.4]. Юридичну клініку визнають також в якості унікального навчально-практичного центру (лабораторії) у складі викладачів і студентів старших курсів, який створюється та функціонує на базі вищого навчального закладу [3, с.37].

Досліджуючи етимологію терміна «юридична клініка», науковці звертають увагу на синонім цього терміна – «правнича клініка» [4, с.6], справедливо пристосовуючи медичне поняття «клініка» до сфери юридичного обслуговування, адже, дійсно, чимало схожих рис юридичної із клінікою медичною: обидва заклади лікують. Медичний заклад – від фізичних чи психічних хвороб, а юридичний – від недостатньої правової обізнаності. Крім того, як у медичних, так і в юридичних клініках втілюються викладацька та науководослідна діяльність.

За спостереженням В. В. Молдован та Р. С. Кацавець, є ще одна назва юридичної клініки, яка часто використовується паралельно – «для добра» або «на благо», запозичена з латині (*Pro bono*) [4, с.8]. Саме таку назву і мала перша юридична клініка в Україні, яка з'явилася у 1996 році. Назва

«*Pro bono*» юридичної клініки цілком ототожнює спрямованість її діяльності, влучно та лаконічно передає суть її призначення – надання допомоги, тобто здійснення добра найменш забезпеченим верствам населення.

Існуючі підходи до розуміння терміна «юридична клініка» зводяться до того, що юридична клініка – це, по-перше, структурно оформлений підрозділ вищого юридичного навчального закладу чи його факультету, а по-друге – складова частина навчального процесу (спецкурс) у цьому закладі, що слугує інноваційною (інтерактивною) методикою вироблення у студентів практичних навичок [5, с.17]. Таким чином, юридичну клініку можливо визначити як інноваційну лабораторію, де відбувається введення студента в реальні життєві ситуації, практичне використання ним набутих на лекціях знань і застосування своїх умінь з метою створення добра людям та собі.

Відповідно до п.2.1 Положення, метою юридичної клініки є: підвищення рівня практичних знань, умінь і навичок студентів юридичних спеціальностей; забезпечення доступу представників соціально вразливих груп суспільства до правової допомоги; формування правової культури громадян; підтримка та навчання студентів у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості й людської гідності; розширення співробітництва вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців-юристів, із судовими, правоохоронними органами, органами юстиції, державної влади і місцевого самоврядування, з іншими установами та організаціями; впровадження в навчальний процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері юридичних послуг [1]. Керівництво юридичної клініки має організувати її діяльність таким чином, щоб студентство, яке уособлює цей структурний підрозділ юридичного факультету, чітко дотримувалося основних принципів етики юриста: законності та верховенства права, поваги до права, справедливості, людської гідності,

гуманізму, об'єктивності, компетентності та добросовісності, дотримання конфіденційності. Вся робота студента – консультанта та студента-практиканта – має бути спрямована на захист прав і свобод людини, яка звернулася за допомогою.

Незважаючи на це, на сьогодні все ж таки простежується тенденція недовіри та нерозуміння суті й соціальної користі юридичних клінік. По-перше, це існуючі побоювання з боку пересічного громадянина щодо якості надання юридичних послуг, адже її надають майбутні юристи. Втім такі побоювання безпідставні, адже робота майбутнього юриста підлягає обов'язковій перевірці з боку викладача-практикуючого юриста. Недарма ще у 2005 році у доповідній записці «Про стан роботи із зверненнями громадян у 2004 році», затвердженій рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 27 січня 2005 року зазначалося, що «у 2004 році значну роль у поліпшенні роботи із зверненнями громадян почали відігравати «Юридичні клініки» [6]. Тоді за ініціативою та всебічною підтримкою з боку Міністерства юридичні клініки були створені у 51 вищому навчальному закладі в усіх областях України. Подальше значення юридичних клінік можна узагальнити таким чином: 2010 року в Україні працювало вже 110 юридичних клінік, які протягом року надали безкоштовну правову допомогу більше 50 тисячам громадян, значна частина яких належить до найбільш незахищених верств населення [7, с.43]. На сьогодні, кількість юридичних клінік збільшилася, а за даними Асоціації юридичних клінік, понад 80% клінік не лише надають консультації, а й готують процесуальні документи, та близько 15% практикують надання і безоплатної вторинної правової допомоги [8]. Такий стан речей говорить про високий рівень підготовки майбутніх юристів і, отже, забезпечення належного місця їм на ринку праці в майбутньому.

Сама по собі юридична клініка є вже інноваційним проектом освітньої діяльності, адже в її полі відбувається постій-

не стимулювання розвідки нововведень, пов'язаних з численними змінами в законодавстві, появою нових категорій та понять, розширенням сфер правового регулювання, активними кодифікаційними процесами, ратифікацією Україною нових міжнародно-правових актів, глобального розширення інформаційного простору тощо. Цілі та мета діяльності юридичної клініки висвітлено через призму інноваційної освітньої політики нашої держави та віддзеркалені у нормативно-правових документах, що регулюють інноваційну діяльність вищої освіти: в Законах України «Про вищу освіту», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні», Постанові Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні», Указах Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» та «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти», Постанові Кабінету Міністрів України «Про утворення інституту інноваційних технологій і змісту освіти» тощо. Так, відповідно до п.1 ч. ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» політика нашої держави у сфері вищої освіти ґрунтується на принципі сприяння підготовки конкурентоспроможного людського капіталу [9], а приведення мережі вищих навчальних закладів і системи управління вищою освітою у відповідність із потребами розвитку національної економіки та запитів ринку праці, забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту, реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів, а також інтересів всіх суб'єктів національної системи вищої освіти України є основними завданнями Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [10].

Функціонування юридичної клініки в системі освіти засвідчує новий етап

взаємодії науково-педагогічного складу університету, розвитку студентської майстерності та процесів застосування набутих теоретичних здобутків. Як і будь-яка інновація, робота юридичної клініки передбачає наявність певних проектів та планів, а також оцінку їх результатів і досягнень. Так, з метою якості роботи юридичної клініки передбачаються спеціальні заняття зі студентами тими викладачами, що мають досвід практичної діяльності, контрольні заходи для тих студентів, хто виявляє бажання працювати консультантами, організація круглих столів та зустрічей з практикуючими адвокатами, проведення науково-практичних конференцій, семінарів, олімпіад, тренінгів, співробітництво з іншими національними й міжнародними юридичними клініками.

Варто зазначити, що цінність юридичних клінік визнана не лише соціумом (як соціальна цінність – безоплатна допомога) та висококваліфікованими юристами (як можливість відбору до своїх кіл гідних молодих спеціалістів), а й самими випускниками вищих навчальних закладів, які визнають, що жодні інші методи практичного навчання (ані розв’язання задач, навіть якщо їхні фабули було взято з життя, ні проведення навчальних судових засідань, дебатів чи конкурсів та навіть практика в органах державної влади) не можуть так наблизити студента до фахової діяльності, як робота в юридичній клініці. Разом з тим, робота студентів в юридичній клініці зводить до усвідомлення цінності одержаних теоретичних знань на лекціях, що позитивно впливає на майже 100% відвідування аудиторних занять такими студентами.

Науковцями, педагогами та психологами доведено, що поєднання лекційного й практичного позитивно впливає на правову свідомість майбутнього юриста, формує навички для самостійного розпізнання ним шляхів вирішення проблеми і самостійного запобігання та (або) подолання правовими засобами тієї чи тієї проблемної правової ситуації [11, с. 284].

Таким чином, можна стверджувати, що на сьогодні ніхто вже не піддає сумнівам

значущість існування юридичних клінік. Для вищих закладів освіти та юридичних факультетів мати у своїй структурі юридичну клініку є справою престижу. Втім, юридичні клініки не завжди відповідають стандартам і встановленим вимогам унаслідок багатьох існуючих чинників. Дослідження моніторингу юридичних клінік, що проводиться, як уже зазначалося, Асоціацією юридичних клінік, дає можливість виокремити такі недоліки чинних юридичних клінік України:

1. недостатній рівень організації та забезпечення. В юридичних клініках України часто помічається недостатність інформаційних ресурсів і технічних засобів; відсутність науково-методичної бази, належного приміщення й обладнання такого приміщення;

2. дуже низький рівень мотивації для успішної роботи в юридичній клініці як для викладачів, так і для студентів;

3. відсутність у навчальному процесі курсу «Юридичної клінічної діяльності» або викладання курсу викладачем, який не є куратором юридичної клініки;

4. недостатній рівень право-просвітницької діяльності юридичної клініки (не ведеться робота у школах, не друкується література, немає оголошень про безоплатну роботу клініки, відсутня інформація про функціонування юридичної клініки на фасаді вищого навчального закладу);

5. недостатність внутрішніх актів, що визначатимуть діяльність юридичної клініки, її керівника та студентів-консультантів, а також даватимуть змогу узагальнити й систематизувати результати діяльності юридичної клініки. Так, основними внутрішніми актами з організації діяльності юридичної клініки при вищому навчальному закладі України мають бути: статут вищого навчального закладу, положення про юридичну клініку, положення про проходження практики студентами на базі юридичної клініки, порядок роботи юридичної клініки, посадові інструкції співробітників юридичної клініки, етичні правила діяльності в юридичній клініці, документи про співпрацю тощо. Необхід-

на також ціла низка процесуальних документів, що розкривають зміст та хід розгляду справи, обґрунтовують вироблення позиції щодо справи і спосіб її вирішення (особиста анкета відвідувача, угода з ним про надання правової допомоги тощо). Наступний пласт – це необхідні організаційні документи (план роботи юридичної клініки на короткостроковий та довгостроковий періоди, графік роботи юридичної клініки, порядок роботи студентів-консультантів у юридичній клініці, порядок надання письмової консультації, права та обов'язки членів юридичної клініки, журнал вхідної й вихідної документації, книга скарг і пропозицій), а також документи внутрішнього розпорядку (списки студентів-консультантів та викладачів-кураторів, графіки їх чергувань, вступні тести, що свідчать про конкурсний відбір студентів-консультантів, заява про вступ

до юридичної клініки, журнал реєстрації справ, журнал чергувань, журнал обліку право-просвітницької діяльності тощо).

Висновки

Таким чином, юристи нової генерації, поєднуючи лекційні заняття з «живою» юридичною практикою мають можливість подолати вже під час навчального процесу розрив між теоретичною юридичною освітою та юридичною практикою, набути навичок організації і ведення юридичної роботи, основ діловодства й культури спілкування, основ юридичної етики та професійної відповідальності. Крім того, майбутні юристи – студенти нового часу мають можливість отримати досвід від практикуючих викладачів-кураторів юридичної клініки, проникнутися «повітрям» професії та набути твердих етичних переконань і розуміння гуманізму професії юриста.

Література

1. Наказ Міністерства освіти і науки України № 592 від 3 серпня 2006 року «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>;
2. Галай А. О. Основні навчальні компоненти юридичної клінічної освіти: шляхи впровадження клінічного спецкурсу та практики студентів у навчальний процес вищих навчальних закладів в Україні. Навчальний посібник / А. О. Галай. – К.: КНТ, 2009. – 96 с.
3. Лоджук М. Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога : монографія / М.Т. Лоджук. – Одеса : Фенікс, 2015. – 328 с.
4. Молдован В. В., Кацавець Р. С. М 75 Юридична клініка: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
5. Нечипорук С. Історія юридичної клініки / С. Нечипорук // Хрещатик. – 2008. – № 177
6. Про стан роботи із зверненнями громадян у 2004 році : Доповідна записка, затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 27 січня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/baseut/ua-smepgt.htm>
7. Сенчак І. І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні / І. І. Сенчак // Адвокат. – 2012. – №11. – С.40-44.
8. Офіційний сайт Асоціації юридичних клінік України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://legalclinics.in.ua>
9. Закон України «Про вищу освіту» від 28 грудня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
10. Проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року: Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1415795124/>
11. Сич В. О. Важливість діяльності юридичних клінік щодо попереджень правопорушень / В. О. Сич // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – № 4 (55). – 2011. – С. 280-286.